

Çeper döredijilik we häzirki zaman hakykaty

Category:

Edebi

tankyt, Kitapcy, Poemalar, Powestler, Romanlar, Sözler

написано kitapcy | 21 январа, 2025

Çeper döredijilik we häzirki zaman hakykaty ÇEPER DÖREDIJILIK
WE HÄZIRKI ZAMAN HAKYKATY

Ýazyjynyň öz döwrüniň sesidigi barada belli kesgitleme ony öz ýaşayan zamanasynyň uly durmuş problemalaryna ýakyn durmaga borçly edýär. Çeper döredijiligiň taryhy beýik söz ussatlarynyň şu prinsipine wepaly bolup gelendiklerine güwä geçýär. Eýsem-de bolsa biz hut «şu günün wakalaryny» däl-de, asyryň, döwrüň problemalaryny gozgaýan, ýakyn geçmişiň-de iri wakalaryny öz içine alýan, olara şu günün nukdaý nazaryndan baha berýän, olaryň döreýşini analizleýän kitaplary, gürrüňsiz, häzirki zaman eserleri diýip hasap edýäris. Sebäbi biziň şu günümüzizi düýnki günden üzňelikde göz önüne getirip bolmaz. Häzirki döwre has çuňňur akyl ýetirmek üçin şu döwrüň nähili emele gelenini, onuň emele gelmegine, ykrar edilmegine jemgyýetçilik ösüşiniň nähili tendensiýalarynyň ýardam edendigini yzarlamak zerur.

Şeýlelikde, türkmen edebiýatynda häzirki zaman temasynyň özleşdirilişi, işlenilişi nähili?

Bu barada biz, ilki bilen, türkmen edebiýatynyň durmuşmyzyň belli-belli döwürleriniň hemmesini öz içine almaga synanyşandygyny aýdyp bileris. Bizdw taryhy-rewolýusion temadan iri romanlar ýazyldy, respublikada kolhoz gurluşygynyň gyzgalaňly döwrüni suratlandyrýan ululy-kiçili eserler bar. Beýik Watançylyk urşunyň gahrymançylykly ýyllaryna köp kitaplary bagyşlandy. Isle goşgudyr poemalary al, isle hekaýadyr powestleri – bu žanrlardan ýazylan zatlaryň aglabasy geçen uruş temasyna degişlidir diýsek, öte geçmesek gerek. Bu ýagdaýa düşünmek bolar, frontuň ýa-da tylyň labyryn gerdeninde çeken nesil ol agyr hem-de gahrymançylykly döwür

barada seslenmän durup bilmez. Emma gep aslynda näme hakda ýazýanlygynda däl-de, nähili ýazýanlygyndadyr. Şu babatda, Beýik Watançylyk urşy ýaly uly, jogapkärlik temadan bolubilse ortaça, ýogsam bolsa örän gowşak eserleriň dörändigini gynanç bilen agzasyň gelyär. Birmahallar uruş gidýän döwürde bir şahyrymuz adamlaryň çyn mertligini şeýleräk görkezipdi: Ýaş gelin söwer ýaryny fronta ýollaýar. Ol göwreli eken. Ine, onuň ogly bolan günü adamsynyň frontda gahrymanlarça wepat bolandygy hakda habar gelyär. Şeýle aýylganç bu ýagdaý bu gelne nähili täsir ederkä? Şahyryň erki bilen ol gelin asla gözüne ýaş hem alman, täze dünýä inen çagasyň dik ýokaryk göterýär-de, takmynan, şeýle monology aýdýar: «Zyýany ýok! Oglum ulalar-da, kakasynyň aryny duşmandan alar!»

Indi, häzirki günlerde şol uruş ýyllary barada ýazylan powestde tylda öz äriň deregine-de zähmet çekýän gelin, wepat bolan ärine wepalylygyny saklap, başga kişä durmuşa çykmajakdygyna ant içýär.

Getirilen şu iki mysala adamkärçilik nukdaý nazaryndan garap göreliň. Bularyň hiç birini-de mertligiň nusgasy, ylaýta-da simwoly hasaplamak bolmaz.

Mälim bolşy ýaly, biz respublikamyzda şöhratly işçiler synpynyň döreýşini, täze-täze iri senagat kärhanalarynyň emele gelşiniň gözli şaýatlarydyrys. Türkmenistanda nebit, gaz senagaty ylaýta-da çalt depginler bilen ösdi we ösýär. Ýazyjylaryň üýşen ýeri – Aşgabatda senagat hem-dw ylmy-barlag merkezleri ýerleşýär. Bu faktorlar biziň respublikamyzyň keşbini, udel agramyny özgertmek bilen birlikde, biziň zamandaşlarymyzyň aň-düşünjesinde, ruhy keşbinde hem özgerişler döretdi. Emma durmuşyň şu taraplarynyň edebiýatda suratlandyrylyşy, ýagny özleşdirilişi entek-entekler juda gowşak. Prozaçylar, şahyrlar, dramaturglar, işçileriň durmuşyny ýeterlik öwrenenoklar, olar bilen ýakyn aragatnaşyk saklanoklar. Elbetde, tema seçip almak döredijilik işgärleriniň öz erkidir. Emma biziň köptaraply durmuşymyz özüniň hemme taraplaryna nazar salynmagyny talap edýär, özüniň bütin dolulygynda çeper şöhlelendirilmegink talap edýär. Bu kanuny talaba biperwaý garamaga, ylaýta-da ony äsgermezlik

etmäge biziň hakymyz ýok.

Oba zähmetkeşleriniň durmuşynda ägirt uly öňegidişligiň bolandygy hemmelere mälimdir. Döwletimiziň adamlar barada edýän gündelik aladasy şeýle uly öwrülişigiň döremegine gös-göni sebäp boldy. Uruşdan soňky ýyllarda biziň obalarymyzdaky ýagdaý bilen häzirki ýagdaýy deňeşdirip görmek gyzyklydyr. Bu ýerde söz ussatlaryna sapak bolarlyk zat bar. Urşuň soň ýanlarynda oba durmuşyndan ýazylan eserlerde hemme zat gülalagüllük edilip görkezilýärdi. Mysal getirjek bolup durmasak-da, bu ýagdaý ýazyjylara-da, okyjylara-da mälimdir. Hakykatda bolsa şo ýyllarda ýagdaý gülalagüllük däl-de agyrdy. Edebiýatda durmuşy hakyky bolşundan owadanlap, ýylmap görkezmek şo döwürde, elbetde, diňe türkmen edebiýatynda däl-de, tutuş sowet edebiýatyna-da mahsusdy. Ine, şonda Walentin Oweçkiniň oba durmuşyna çuňňur analiz berýän belli eserleri peýda boldy. W.W.Oweçkiniň baş kitaby bolup galan «Raýon aladalary» atly şol kitaby ýazyjynyň döwrüň, uly sosial wakalaryň jümmüşinde bolmalydygynyň, ýazyjynyň biçak dogruçyl bolmalydygynyň ajaýyp nusgasydyr.

Gynansak-da, işçileriň ýa-da intelligensiýanyň durmuşyndan gowy eserleriň azlygy ýaly, oba durmuşyndan hem şeýle dogruçyl, saldamly eserler döredildi diýip, agyz dolduryp aýdara ýagdaýymyz ýok. Şu fakty hem tötänleýin hadysa diýip hasap edip bolmaz. Bu-da oba durmuşyny ýaramaz bilýänligimiz bilen baglanyşykly bolsa gerek. Elbetde, kolhozçylaryň zähmetine gowy hak tölenýändigini bilmek üçin uzaga gidip oturmagyň hajaty ýok, kolhozlarda işiň gowy gidýänligine hem gazetlerdäki swodkany okasaň göz ýetirmek bolýar. Şu ýerde ýazyjylar soýuzynyň öňräk Çärjewde geçirilen göçme plenumyna gatnaşan bir kärdeşimkň sözleri ýada düşýär. Ol Çärjewiň golaýyndaky kolhozlaryň birine baryp görüpdir. Eýsem şol kolhozda ony haýran galdyran zat näme? «Maşyn bilen pagta ýygyp ýören gyzlary gözüm bilen gördüm» diýip, ol kärdeşim hil bir uly açyş eden ýaly; ilini görmedik zadyny gören ýaly bolup gürrüň berýär...

Şeýlelik-de, edebiýatyň şindiki ýagdaýy arkaýynlanmaga esad berenok. Özleşdirilmeli «edebi tarplyklar» ýatyr. Şu

tarplyklary açmaga ilki bilen, elbetde ýeterlik güýç gerek. Ýazyjylaryň sanyna seretseň, şeýle güýç bar. Emma şol güýçleri guramaçylyk taýdan jemlemek, maksada gönükdirmegem gerek.

Dogry, adatça uly senelere gabatlap Ýazyjylar soýuzy edebi konkurslar yglan edýär. Ýylda bir wagtyna ýaş ýazyjylaryň seminary geçirilýär. Başga? Bäşga näme çäre geçirilýärkä? Hatda mundan birnäçe ýyl öň geçirilýän çäreler-de soňky wagtlar ýatyp galdy. Mysal üçin, bir mahallar aýry-aýry söz ussatlarynyň «Döredijilik günlerini» geçirmek, edebiýatyň belli-belli žanrlarynyň ýagdaýyna bagyşlap maslahatlar çagyrmak döp bolupdy. Indi bu zatlar hem ýatdan çykdy.

Ýokarda belleýşimiz ýaly, işçileriň (şol sanda ýönekeý adamlaryň) durmuşyny görkezýän iri eserler juda az. Eýsem şu ýagdaýy janlandyrmak barada ýurtda nähilidir bir çäreler görmek bolar ahyry. Respublikamyzyň uly gurluşyklaryna, iri senagat merkezleriniň uzak wagtlap ýaşamaga gidip, şeýlelikde hem Berdi Kerbabayewiň öz tejribesine öýkünip, şöhratly işçilerimiz barada roman ýa-da powest, poema ýa-da pýessa ýazmaga döwtalap ýazyjy ýokmukan? Şeýle ýazyjy tapylsa gerek. Öz nobatynda oňa döwlet tarapyndan mümkin bolan maddy kömegi bermek gerek. Ýa bolmasa, işçileriň durmuşyny görkezýän iri eserlere ýörite konkurs yglan etmek bolmaýarmy? Bu ugurda edebi žurnallarymyz («Sowet edebiýaty» (häzirki «Garagum») bilen «Aşgabat») hem inisiatiwa görkezip bilerdiler. Şol žurnallar işlän ýazyjylaryna belli bir temadan eser zakaz berseler netijeli bolardy. Şeýle tejribe bir mahallar edilýänem eken. Meselem, uly ýazyjy Ata Gowşudowyň uruşdan soňky kolhoz obasynyň durmuşyna bagyşlan romanynyň («Köpetdagyň eteginde») ýazylmagyna esasan «Sowet edebiýaty» žurnaly, onuň şol mahalky redaktory Durdy Haldurdy sebäp bolupdyr diýip, gürrüň edýärler.

Garaz, edebiýatymyzy okalar ýaly, dogruçyl, täsirli, durmuş dolulygyna görkezýän kitaplar bilen baýlaşdyrmak üçin guramaçylyk taýdan çäre görmegiň zerurdygyny ýene bir gezek nygtasymyz gelýär. Hemme işde bolşy ýaly, özakymlylyk, birek-birekden bihabarlygyň ahyrsoňunda ýazyjyda jogapkärlik duýgusynyň gowşamagyna eltýär.

Hawa, okalar ýaly, dogruçyk kitaplar gerek. Ýogsam bizde ýazylýan zatlaryň möçberi az hem däl. Gündelik gazetlerde, žurnallarda, neşirýatda eserler çykyp dur. Emma okyja mähri gandyryýan eserler gerek. «Okasañam bolýar, okamasañam» diýilýän zatlardan okyjy ýadady. Okgunly döwrüň ýüzüni diňe döwre mynasyp, döwürdeşlere mynasyp eserler görkezip biler. Edebiýatymyzyň abraýyny-da diňe durmuşyň iň aktual meselelerini batyrgaýlyk, hyjuwlylyk, gönümellik bilen görkezýän eserler göterip biler.

Berdinazar HUDAYNAZAROW,
Türkmenistanyň Halk Ýazyjysy. Edebi tankyt